

ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Թ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1935 - ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ԹԻԻ 11

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ԴԱՍԸ

Առաջինը Ս. Սահակի օրինակն է որ տուաւ մեզի, սովորեցնելով թէ ամէն մեծ գործի սկիզբը անհրաժեշտ է մեծ անձնաւորութեան մը ներկայութիւնը. զի հզօր միտք մը և մաքուր հոգի մը միայն կրնան յղանալ և ծնիլ փրկարար ըսկզբունք մը:

Երկրորդը՝ Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի գործակցութեան մտածումէն է որ առինք, իրենց միացեալ տօնին խորհուրդէն հանելով սա՝ ճշմարտութիւնը թէ, ոչ ոք, որքան ալ մեծ և կարող մէկն ըլլայ ինքը, չի կրնար մէն միայնակը կատարել արժող և տեական գործ մը. զի սիրտ ի սիրտ եւ ձեռն ի ձեռն աշխատակցութիւնը անհրաժեշտ պայմանն է ամէն յառաջիմութեան:

Երրորդը, երրորդ դասը՝ երկու աննման սուրբերուն աշակերտած երջանիկներուն պատկերն է

որ կ'աւանդէ այսօր մեզի, Սրբոց Թարգմանչաց տարեվերջի այս տօնին առթիւ, հասկցնելով թէ յղացուած և գործադրուած սկզբունք մը կամ զազափար մը, որպէսզի տէէ և մշտապէս արդիւնաւորուի, պէտք է որ զայն երկնողին և առաջին գործադրողին կամ գործադրողներուն զազափարակից անձեր խելք ու սիրտ ունենան շարունակաբար մշակելու զայն կեանքին մէջ այն ազգին, որուն

համար մտածուած և զործի վերածուած էր ան: Որպէսզի ժողովուրդ մը կարենայ իր իմացական և բարոյական գոյութիւնը մշտնջենաւորել, հարկ է որ՝ անցեալին մէջ իր վրայ խորհող նախնիքներ իրենց վրայ մտածող սերունդներ ունենան ապագային մէջ: Ազգային յառաջդիմութեան և բարգաւաճանքին կարեւորագոյն պայմաններէն մին՝ հիներուն և նորերուն միջև անքակ պահուած մտածումը և սիրոյ կապն է:

Սահակ խորհեցաւ թէ ժողովուրդը, իր վրայ խուժող վտանգներուն դէմ ապահովելու համար, պէտք ունի հոգեկան ոյժերու: Մեսրոպ իբր այդպիսի զօրութիւններ առաջարկեց անոր՝ գիրին ու Գիրքին, հայ աշուրեհներին և հայերէն Աստուածաշունչին միջոցը, այսինքն ազգային գրականութեան եւ ազգայնացած բարոյականին դարմանը: Երկուքն ալ յստակատես և հաւատքով հօր պոռնիքներ և սիրտեր, համոզեցին գիրար, ու զործը մարմին առաւ Հայոց պատմութեան ամենէն բախտորոշ մէկ թուականին, որ մեր ոսկի դարն է:

Փառաւոր և իրապէս սքանչելի բան մըն էր անշուշտ ասիկա. երկու վեհ հոգիներուն այս հանդիպումն ու համախոհութիւնը իրարու հետ՝ ազգին գոյութեան ամենէն ճգնաժամային մէկ վայրկեանին. բայց սխալ պիտի չըլլար, կը կարծենք, խորհիլ և ընդունիլ մանաւանդ թէ քան զայս փառաւորագոյն եւ իսկապէս հիանալի իրողութիւնն ա՛յն եղաւ ստուգիւ որ գտնուեցան նոյն միջոցին Սահակի և Մեսրոպի իտէալին հաւատացող, անոնց զործունէութեան եղանակին եւ ուղղութեան համամիտ խումբ մը նուիրեալներ, որոնք ուխտեցին ու կարողացան շարունակել անոնց զործը:

Այս վերջին եղիւթիւնն էր որ իրօք և իրաւամբ արժեցուց առաջինը, որ, առանց անոր, անմիջապէս մոռցուած ու նոյն իսկ անծանօթ մնացած դէպք մը պիտի դառնար իսկոյն, անանուն և անյիշատակ:

Այս հանգամանքն է ահա, ազգային խղճմտանքին և ազգային բարոյականին համար ամենամեծ նշանակութիւնն ունեցող այս կէտն է ահաւասիկ որ այս երրորդ տօնը, վեհագոյն վարժապետին և վեհապանծ աշակերտներուն պատկերահոյովը կը ձգտի տալ մեզի, իբրեւ երրորդ եւ գերազանց դաս մը, որ, Աստուածաշունչի թարգմանութեան տասնհինգերորդ դարադարձի այս տօնախմբութեան առթիւ մասնաւորապէս, աւելի նշանակալից կը դառնայ:

Ջանա՛նք ուրեմն հասկնալ զայն. ու ատոր համար ուշադրութեամբ դիտենք իմքանկարը, զոր այսօր տօնուած սուրբերուն կարճ բայց լեցունակ անուանացանկը կը ներկայացնէ մեզի. Մեսրոպ, Եղիշէ, Խոբեմագի, Դաւիթ Անյաղթ, Նառեկացի, Շնորհալի:

Այս դէմքերուն մէջ չենք գտներ այս անգամ Սահակին, ոչ միայն՝ անշուշտ՝ որովհետեւ տարւոյ ընթացքին երկիցս կը տօնուի արդէն ինքը, նախ՝ իր կիսադարեան և արդիւնալից հայրապետութեան խորհուրդովը և յետոյ իբրեւ հոգեւանոր և պարագլուխ թարգմանութեան զործին, այլ նաեւ՝ հաւանաբար՝ որպէսզի պատեհութիւն տրուած ըլլայ անգամ մըն ալ, իր անձէն բոլորովին վերացաբար, վարժապետներուն և աշակերտներուն մտածումովը միայն դիտելու, այսինքն ուսուցումին նժարովը սոսկ կշռելու իր երկնած և թևարկած զործին արժէքը:

Եւ սակայն, ո՞վ պիտի համարձակէր ուրանալ ասիկա, իր դէմքն է որ կը շահապետէ ամէնուն դէմքերու վերեւ. իր անունն է որ այնուամենայնիւ կը կարգացուի պատաստին ներքին խորքին վրայ, ամէնուն անուններուն ընդմէջէն. զի հայ լեզու, հայերէն գրականութիւն և հայկական գիտակցութիւն անհասկնալի պիտի մնային առանց իրեն, որ իրօք և իրաւամբ ծանուտէրն էր ազգային կեանքի մեծ Հաստատութեան և առաջնորդը անոր մէջ կատարուած սուրբ աշխատանքին:

Երկրորդ կէտը, զոր կարելի չէ անտեսել, այն է թէ նոյն այդ ցանկին մէջ կը պակսին դեռ բազում ուրիշ անուններ. անունները, զոր օրինակ, Եզնիկի, Կորիւնի, Ղևոնդի, զոյգ Յովհաննէրու, Յովսէփի, Արրահամի, Լայն, ուրոնք լծուած էին միեւնոյն նուիրական գործին: Վասնզի թէ և պատմութիւնն իսկ ժլատ եղած է շատ՝ մեզի հայթայթելու համար բոլոր անունները Աստուածաշունչի թարգմանութեան եւ անոր յարակից գրական գործունէութեան բազմաբախտ գործիչներուն, բայց մենք գիտենք պատմական ակնարկութիւններէ եւ մակաբերօրէն, թէ բազմաթիւ էին անոնք: Ու տօնական ցուցակին մէջ անոնց անունը դնելու այս զանցառութիւնը՝ ոչ թէ անշուշտ անոր համար է որ անոնց մէջ ոմանք կը տօնուին արդէն տարբեր առթիւ՝ եւ ուրիշներ յիշատակուած են այլապէս, այլ որովհետեւ տօնակարգական այս տնօրինութեան մէջ՝ զործողին անձէն աւելի, որ անշուշտ իր գործին հետ ու անոր մէջ կը փառաւորուի միշտ, նկատի առնուած է գործին բնութիւնը նախ, ու յետոյ անոր շուրջ հոլովուած գործունէութեան սեռը և կրօնքի զաղափարին և հայրենիքի մտածումին հետ ունեցած անոր յարաբերութիւնը:

Շատ աւելի թելադրական է սակայն երրորդ պարագայ մը, զոր այս ցանկը կը մատնանչէ դեռ մեր ուշադրութեան: Անոր մէջ յիշուած անձերը ամէնքն ալ Ս. Մեսրոպի առջև ծնրադրած, իրենց ուսումը ուղղակի անոր շունչէն ընդունած չեն: Անոնցմէ վերջին երկուքը մասնաւորաբար — Նարեկացի և Շնորհալի — կը պատկանին՝ առաջինը հինգ և երկրորդը եօթ դար յետնագոյն ժամանակներու. առով հանդերձ, սակայն, եկեղեցւոյ ըմբռնումով, անոնք կը մանեն թարգմանչաց խումբին մէջ, ինչ որ կը նշանակէ թէ անոնք բարոյապէս կը վերաբերին երամին հոգևոր և մտաւորական այն գործիչներուն, որոնք Ոսկեդարու հայկական վերածնունդը պատրաստեցին: Իսկ այդ մտածումը՝ այդ տնօրինութիւնը կատարողին մտքին մէջ, բոլորած է անտարակոյս սա սքանչելի զաղափարէն թէ Սահակի և Մեսրոպի առաջնորդութեամբ և ուսուցչութեամբ իրենց ժամանակին մէջ կատարուած շարժումը, իրենց բուն առաջին աշակերտներու ժամանակին մէջ կատարուած շարժումը, իրենց բուն առաջին աշակերտներու ժամանակաշրջանին ծայրը կամ դեռ ատեն մը ևս շարունակելէ վերջ կանգ առած գործ մը չէ բնաւ, այլ դարէ ի դար և սերունդէ սերունդ փոխանցուած փրկաբար առաքելութեան մը գործունէութիւնը, որուն կը մասնակցին ամէն անոնք որ, ազգին ճակատագրին մտահոգութեամբ միշտ զրաւուած հոգեպէս, կրօնքի և բարոյականի, զրականութեան և դաստիարակութեան, գիտութեանց և ազատ արուեստից ճամբաներէն անոր կը հասցընեն իրենց սրտին ու սիրոյն, իրենց տաղանդին և կամքին ընծայաբերութիւնը:

Այս ահաւասիկ, այո՛, այո՛ է երրորդ դասը, զոր թարգմանչաց երրորդ տօնն ու հանդէսը այնքան տպաւորիչ ազդեղութեամբ կ'աւանդեն համօրէն ազգին. Սահակ — Մեսրոպեան ամօլին ծրագրած ու իրենց դպրոցին գործադրած ու

սկսած մայր սկզբունքը ժամանակին մէջ թուականի մը ետին դադրած՝ փակուած չէ. անիկա մեր ազգային կեանքին մէջ շարունակուած է ամէն ատեն, ու այսուհետեւ ևս պէտք է շարունակուի դեռ ապագային մէջ: Շարունակուած է անցեալին մէջ ու մինչև ցարդ, պարագայից թոյլտուութեան սահմանին մէջ. երբեմն թերևս ո՛չ այնքան ուժեղ յայտնագործութեամբ, յաճախ գուցէ ո՛չ հաւասար բեղնաւորութեամբ, բայց միշտ այնպիսի խոր, լուրջ և պիւրկ ջանադրութեամբ մը, որ այս ժողովուրդին իր ճակատագրին վերաբերմամբ ունեցած ամուր վստահութեան ու կամքին զործած հրաշքն է միայն: «Միլիէլ ցարդ» կը չափերտենք և կ'ընդգծենք այս երկու բառերը, անգամ մըն ալ յուզումով ու նոյն ատեն հպարտութեամբ յիշելով սրտառուչ վաւերադիր մը, զոր պատերազմի ատեն՝ տարագրութեանց միջոցին Տէր-Զօրի սպանդանոցը քշուած կալաւանի մը հայեր զրկել էին այստեղ, Երուսաղէմ, Օրմանեան արքեպիսկոպոսի, և որուն մէջ կային սա տողերը. «Սրբազան Հայր, հանգիստ չունինք, զգեստ չունինք. զիտենք թէ ուր կ'երթանք և ի՞նչ բանի համար կը տարուինք. բայց ասոնք չէ որ կը մահացնեն մեր կեանքը. մենք ամէն օր ողջ ողջ կը մեռնինք, տեսնելով որ մեր գաւաղները կը մոռնան հայ լեզուն ու հայ զիրը. զիրք, զրիչ ու թուրթ զրկեցէք մեզի»... Այո՛, կը կրկնենք, Սահակ-Մեսրոպեան ճիշդ «մինչև ցարդ» կը շարունակուի. պատմութեան փաստը և մեր հոգեկան փորձառութեան զգացումն է որ կը հաստատեն զայս:

Կը դնենք հոս վերջակէտը, ու կը փակուի այդ հարցը: Բայց նոր ու նորոգ հարցանիշ մըն է որ յանկարծ կը ցցուի դարձեալ մեր մտքին առջև. նոյն բարերար և ազգաշէն ճիշդ պիտի շարունակուի՞ նոս ապագային մէջ. ի՞նչ պատասխան ունի տալիք այս կեղեքիչ հարցումին՝ ազգային խղճմտանքը: Հանդեսները իրարու կը յաջորդեն ամէն կողմ. ճառերն ու երգերը կը խանդավառեն սիրտերը, ծափերը կը թնդացնեն սրահները, բայց որ և է ժամանակէ աւելի այժմ մանաւանդ անհրաժեշտ է յիշել թէ միայն ոգևորութեամբ չէ որ կ'ապրին և կը յառաջդիմեն ժողովուրդները: Զգացումներու արթնութեան մակերեսային այդ վիճակը, ինքը միայնակ, ոչինչ կ'արժէ և փաստակար իսկ կրնայ լինել, եթէ չ'ընկերանար իմացական և բարոյական ուրիշ առաւելութեան մը, պէտք էր ըսել «առաքինութեան» մը, որ իմաստութիւնն է, այն՝ որ միայն կրնայ «շինել տունը»:

Աստուածային այն պատգամը, սողմոնեան վճիռը՝ թէ «իմաստութիւնն շինեաց իւր տուն», մեր պատմութեան ո՛չ մէկ շրջանին թերևս պիտի կարենար այնքան ճշդիւ եւ լրիւ ճշմարտուիլ մեր կեանքին համար, որքան այսօր, երբ ահա քարուքանդ է մեր մէջ դեռ շատ բան, ահաւոր աղէտքներուն պատճառած այնքան աւերներէն ետքը: Իմաստութիւնն է միայն որ կրնայ շինել, վերականգնել իր տունը: Այդ իմաստութեան, որ Աստուծոյ զիտութիւնն է, այսինքն հաւատքի եւ սիրոյ ներգործութեամբ մարդուն մէջ գոյաւորուած հոգեւոր զարգացումին լոյսը, այդ իմաստութեան շնորհիւ է որ մեր երկու մեծ վերանորոգիչները, իրենց ժամանակին մէջ պաշտպանեցին ազգային կեանքին ամրութիւնը՝ քաղաքական հետեւանքներէ իր վրայ թափուող վտանգներուն դէմ: Անոնց ընտրած նոյն այդ իմաստութիւնն է որ ներկայիս եւս պէտք է ծառայէ մեզի իբր ուղղութիւն զործունէութեան, վերստին կառուցանելու համար խաբխրած և բազում կողմերով քայքայուած մեր կեանքին կազմը, քրիստոնէական

տան՝ ողւոյ վրայ հաստատուած ազգային դրականութեամբ և դաստիարակութեամբ։ Ըսինք վերև թէ թարգմանիչներէն անոնք միայն կը տօնուին իբրև սուրբեր, որոնց մշակած գրականութեան սեռը յարաբերութիւն ունի կրօնքի քրիստոնէական գաղափարին և ազգային բարոյականին մտածումին հետ։ Արդարեւ, եղիշէ՝ որ իր վէպին մէջ ազգային գիւցազնութիւնը կը լծորդէ քրիստոնէական նահատակութեան հետ, Խորենացի՝ որ աստուածաշնչական դասաւորութեամբ սկսած և բարձրորդէ կրօնական ողւոյ տողած իր պատմութեան՝ հայրենասիրութեան ներշնչարանի ձեւը կարծես ուզած է տալ, Դաւիթ Անյաղթ՝ որ խաչին փիլիսոփայութիւնը այնքան ներգաշակ կերպով կը զուգադրէ նոր-պղատոնական դպրոցի քրիստոնէացած իմաստասիրութեան հետ, Նարեկացի՝ որ քրիստոնէական խորհրդագգածութեան ստուերներն ըրած է իրեն՝ ոլորտ հայ հանճարի փայլատակունքներուն, Շնորհալի՝ որ այնքան անոյշ ոգեց հայ սրտին և հոգւոյն սրբութիւնը և խաղաղութիւնը՝ բոլորովին աւետարանաշուշ երգերու մէջ, այս չորսը, հայ Մշակոյթին մեծագոյն վարպետները, արդարև ա՛յդ պատճառաւ է որ այնքան չեմք և մտերիմ քաղցրութեամբ կը խօսին մեզի։

Մշակոյթը՝ եղած կամ ստացուած նիւթի մը կամ առաղձի մը դարգացումին համար թափուած աշխատանքն է. անոնք մշակեցին ինչ որ զոյ էր արդէն ազգին հոգւոյն և կեանքին մէջ. հաւատքին հրայրքը, նուիրումին խանդը, յիշատակին սէրը, մտածումին թափը, աղօթքին խորհուրդը և արուեստին թռուիչքը. ասորը մէջ է իրենց գործին հարազատութեան գաղտնիքը։ Ասո՛ր համար է որ իրենց կատարած գործը, իրենց ըրած մշակոյթը (գրականութիւն, պատմութիւն, փիլիսոփայութիւն, աստուածաբանութիւն, գեղարուեստ) էութեամբ բոլորովին ազգայնական եղաւ՝ քրիստոնէական նկարագրի ներքև։ Ու այս ամէնը եղաւ այնքան ազնիւ ներշնչումներով և ա՛յնպիսի մաքուր ձեռքերու միջոցաւ, որ իբր արդիւնք ստացուածը անմիջապէս մաս կազմեց պատճառի՝ դառնալով նոր նիւթ կամ առաղձ մշակոյթի։ Պարզ է թէ, իրենց պարագային մէջ, այսինքն այդքան ընտիր գործիչներու ըրած աշխատանքին արգասիքը ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ։ Վասնզի, մշակոյթի գործին մէջ, երբ մանաւանդ գաղափարական կամ բարոյական դաշտի վրայ է որ կը կատարուի ան, այսօրուան շահը վաղը արդէն պէտք է կարելի ըլլայ հաշուել իբրև դրամապոլիսի մաս։ Այդ կերպով, այսինքն բաղադրեալ տոկոսի մեթոտով պէտք է յառաջ վարուի շահաւորումի գործը, երբ ո՛չ թէ անձի կամ անհատներու, այլ համայնքներու կամ ազգի մը օգտին է որ կը կատարուի ան։ Առանց ասոր, ոչ միայն վտիտ դուռս կու գայ արդիւնքը, այլ նաև կը լինի անապահով, ընդունակ ընկճուելու՝ պզտիկ արգելքի մը հանդիպումէն։ Համայնական եւ միասնական գործունէութեամբ, այսինքն մը ամբողջ գործին բոլոր կողմերուն վրայ միաժամանակ և բոլոր մասերուն իրարու հետ գործակցօրէն կատարուած շարժումովն է որ արդիւնքը կը լինի բեղնաւոր, կենդանի և խկապէս գեղեցիկ։

Այդպէս լինելուն շնորհիւ է որ թարգմանչաց գործը տեղ և տոկաց դաբերուն հետ. ու արդիւնաւորուեցաւ, եթէ ոչ միշտ իբրև որակ և քանակ կաբենալով յիշեցնել առաջին շրջանը, բայց միշտ, իբրև գաղափար և ուղղութիւն, հարագատ շարունակութիւնն ըլլալով անոր, մշակոյթ՝ ազգայնական ոգիով եւ քրիստոնէական նկարագրով յառաջ տարուած։

Անոնց այդ ոգին, անոնց աշխատանքը հոգևորող այդ սկզբունքը եւ գործողութեան այդ մեթոտը պէտք է այսուհետեւ ևս ըլլայ ամէն հայ սերունդներու մշակութային գործունէութեան ծրագիրը։ Անոնցմէ՛ պէտք է առնուն, մեր կրթութեան եւ դաստիարակութեան գործը՝ իր օրինակը, մեր գրականութիւնը, մեր կրօնական, իմաստասիրական, գիտական, գեղարուեստական ևայլն պարագլուխները՝ իրենց ներշնչութիւնը, մեր բեմը, մեր մամուլը, մեր հասարակական կամ ընկերային գործունէութիւնը՝ իրենց ուղղութիւնը, ի մի բան՝ անոնց նոյն այդ ճամբէն պէտք է անցնի մեր ամբողջ մշակոյթը։ Որ, առանց ատոր պիտի չկարենայ ունենալ մեզի համար որևէ նպատակայարմար արժէք։

Ազգային ոգի եւ քրիստոնէական նկարագիր․ ա՛յս պէտք է լինի մեր հանրային զարգացումը յատկաւորող տիպը, եթէ կ'ուզենք շարունակել ապրիլ իբրեւ ցեղային ինքնութիւն ունեցող ժողովուրդ եւ բարոյական միութիւն։

Ահա՛, ըստ մեզ, սրբոց թարգմանչաց վերջին տօնին դասը, երբորդ դասը։

* * *

Որք զարդարեցին սնօրինաբար զիմաստ անեղին, հաստատելով յերկրի գգիր կենդանի՝ հովուել ըզօս նոր Իսրայէլի. երգով փաղցրութեան հնչմամբ զԱստուած օրհնեսցուի։

Որք զերկբաւոր մեծութիւն փառաց խաւար կոչեցին. ապաւինելով ի յոյս անմահ փեսային՝ աննառ Բանին արժանի եղեն. երգով փաղցրութեան հնչմամբ զԱստուած օրհնեսցուի։

Որք գօրութեամբ ձօր իմաստութեան էին անեղի, հաստատեցին զաթոռ սրբոյն Գրիգորի թարգմանութեամբ նշանագրութեան. երգով փաղցրութեան հնչմամբ զԱստուած օրհնեսցուի։

Որք նորափետուր բանիւ զարդարեալ՝ պայծառազգեցան եկեղեցիք Հայաստանեայց ի ձեռն սրբոյն Սահակայ. երգով փաղցրութեան հնչմամբ զԱստուած օրհնեսցուի։

Որք թագաւորաց ազգաց եւ ազանց գերագոյն ցուցին արփիափայլ զերգս հոգեւորս ընտելալ դասուց վերին Սիովնի. անմասոյց լուսոյն երկրպագեսցուի։

Որ խորհրդեամբ նշմարիք լուսոյ փառաց անեղին նկարագրեցաւ մեզ գիր կենդանի յարգանդ մաքուր մեծին Մեսրոպայ. անմասոյց լուսոյն երկրպագեսցուի։

Որք զծածկեալ խորհուրդ աստուածգիտութեան սնօրինաբար յայտնեալ ծանուցին՝ հանգոյն սրբոյ մեծին Մովսէսի. անմասոյց լուսոյն երկրպագեսցուի։

Որ յօրինակ նշմարիք սիրոյ սուրբ առաքելոցն, աղբերաբար ի ձեզ էացաւ Հոգի շնորհաց բոլորումն անսպառ. անմասոյց լուսոյն երկրպագեսցուի։

Որ երկոխումք սուրբ լուսաւորչօք Տանս թորգոմայ հաստատեցեր զեկեղեցիս Հայաստանեայց, զլոյս իմաստից ի մեզ ծագելով. մաղթանօք սոցա Քրիստոս խնայեա ի մեզ։